

Філоненко С. О.

Український католицький університет

КРИШТАЛЕВІ МРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ ФАНТАСТИКИ (ОЛЕСЬ ДОНЧЕНКО, ДМИТРО БУЗЬКО, МИКОЛА ДАШКІЄВ)

Стаття присвячена повторюваному сюжету української радянської фантастики 1930–1970-х років, пов'язаному з ідеєю винайдення суперміцного й дешевого скла. Романи Олесь Донченка «Зоряна фортеця», Дмитра Бузька «Кришталевий край», Миколи Дашкієва «Кришталеві дороги» є зразками так званої «фантастики близького прицілу», що відповідала принципам соціалістичного реалізму. Складовими сюжету про «суперскло» є образ геніального вченого, зображення винаходу суперматеріалу, конфлікту з капіталістичною економікою, яка переслідує науковця, його приїзду до Радянського Союзу, протистояння двох державних систем, а також шпигунська та любовна історії. У романі Олесь Донченка «Зоряна фортеця» історія про винайдення скла є вставною главою, що пояснює минуле німецького інженера Ганса Фарна, який працює на будівництві Магніторського металургійного комбінату. Роман «Кришталевий край» Дмитра Бузька має виразні ознаки виробничого: німецький учений Фріц Грубер, переслідуваний магнатами, втікає до СРСР, щоб вільно займатися науковими експериментами задля зміцнення економічної та військової сили цієї країни, що в майбутньому стає «кришталевою» утопією. Романи Донченка та Бузька відбивають тенденції індустріалізації в радянському суспільстві сталінських часів, коли фантастика була одержима зображенням технологічних винаходів та суперматеріалів, що дадуть перевагу комуністичній державі над рештою світу в переддень нової війни. Роман «Кришталеві дороги» Миколи Дашкієва розгортає попередні сюжети в складну історію експериментів молодого радянського вченого Сергія Альошина, який шукає новий матеріал – вогнетрив для «кожухів» космічних ракет паралельно з німецьким дослідником Куртом Гешке, який працює над тою ж проблемою в американському концерні. Роман відображає політичні тренди Холодної війни, але все ж демонструє більшу творчу свободу в зображенні наукового прогресу в 1970-ті роки. Три твори поєднують приписи соціалістичного реалізму, штампи радянської пропаганди із патернами жанрової (популярної) літератури.

Ключові слова: популярна література, українська література, жанр, сюжет, історія літератури, наукова фантастика, суперматеріал, скло, учений, соцреалізм, ідеологія, пропаганда.

Постановка проблеми. Українська радянська наукова фантастика була своєрідним гібридом канонів масової літератури та ідеологічних приписів соціалістичного реалізму. Панівною була так звана фантастика «близького прицілу»: письменникам не рекомендували палко мріяти про можливі світи і космічні мандрівки, натомість треба було зосереджуватися на тому, як імовірні наукові винаходи змінять радянську державу найближчим часом, нададуть їй переваг перед капіталістичним світом. Тому фантасти, особливо в 1930–40-х роках, здебільшого висвітлювали наукові пошуки в царинах геології, інженерії, енергетики, транспорту, пов'язані з індустріалізацією. Українські письменники розмірковували про потенціал сонячної, ядерної, електричної енергії, змальовували «суперелемент», який би вивів економіку вперед (ультразолото й інфра-

радій у Володимира Владка, торіаніт у Миколи Трублаїні). Відтак, науковий пошук перестав бути «романтичним», він мусив відповідати практичним потребам промисловості, у першу чергу оборонної, оскільки «мирна» країна рад готувалася до невідворотної світової війни з імперіалістичними державами.

Одним із таких «суперматеріалів» фантастам видавалося надміцне скло, здешевлене у виробництві. Цим можна пояснити майже нав'язливий повторюваний сюжет про винаходження вченим новітньої силікатної технології, яка може змінити світ у перспективі. Мотив таємничої формули «суперскла» простежується в романах Олесь Донченка «Зоряна фортеця», Дмитра Бузька «Кришталевий край» і Миколи Дашкієва «Кришталеві дороги» й потребує окремої літературознавчої студії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українська радянська фантастика стала предметом досліджень Володимира Смирніва, Ярина Цимбал, а загальні особливості жанру в теоретичному аспекті розглядали Олеся Стужук, Соломія Хороб. Володимир Смирнів у монографії «Українська фантастика: історичний і тематичний огляд» відзначив сильний вплив комуністичної ідеології на цей жанр, створення його за догмами соцреалізму, адресацію фантастичних романів і повістей здебільшого дітям і юнацтву. На думку вченого, «...письменники-фантасти радянської України були приречені на короткозорість уяви й створювали радше панегірики, оспівуючи роль партії в розвитку радянської науки й техніки. У результаті українська наукова фантастика від 1930-х до середини 1950-х була незмінно прісною й банальною» [4, с.143].

Ярина Цимбал впорядкувала антології української фантастики 1920-х років «Атом у запрязі» та «Останній Ейджевуд» (у серії «Наші 20-ті» видавництва «Темпора»), у передмові до першої з них стверджувала, що в цей історичний період письменники «...взрувалися на світову літературу, а також на потужну тоді російську фантастику...», але не встигли розробити головні її піджанри й теми [5, с.11]. Разом з тим, дослідниця наголосила, що українські автори представили такі жанри, як «науково-пригодницькі романи», «соціальну фантастику про класову боротьбу», «романи про наукові винаходи», «виробничу фантастику», «подорожі в загадкові місця», «роман про міжконтинентальні війни та космос», а також дали «зразки дитячої фантастики» [5, с.13]. З огляду на цю типологію, сюжет про винайдення «суперскла» розгортається здебільшого у виробничих та наукових романах.

Постановка завдання. Метою статті є проаналізувати художню специфіку втілення сюжету про винайдення суперміцного скла у творах українських радянських письменників Олеся Донченка «Зоряна фортеця», Дмитра Бузька «Кришталевий край», Миколи Дашкієва «Кришталеві дороги», розкрити взаємодію ідеологічних настанов соцреалізму та законів масової (жанрової) літератури.

Виклад основного матеріалу. Сюжет про винайдення «суперскла» включений як окрема історія до роману Олеся Донченка «Зоряна фортеця» (1933), який, попри «фантастичну» назву, за жанром є суто виробничим й описує спорудження Магнітогорського комбінату. Письменник їздив у відрядження на це гігантське будівництво і свої враження поклав в основу кількох творів. Однак

ще до публікації роману Донченко оприлюднив уривок із нього в харківському часописі «Всесвіт» (№ 17–18 за 1932 рік) під назвою «Шкло, що не б'ється». Можна вважати цей фрагмент вставним оповіданням, що має ознаки науково-фантастичного жанру.

Одним із другорядних персонажів «Зоряної фортеці» є німецький інженер Ганс Фарн, який, переїхавши до СРСР, працює старшим майстром авторемонтної майстерні. Його цінують як талановитого винахідника, навіть пропонують нагородити орденом Леніна, Фарн подає заяву на вступ до партії. Оповідання з його юності, де він, ще живучи в «капіталістичній» Німеччині, у Берліні, стає свідком винайдення надтривкого й дешевого скла піротехніком Карлом Бунке, є екскурсом у минуле інженера. Бунке здається оточуючим і самому Фарну божевільним, «злим» і «патлатим» чарівником» [3, с.283; 3, с.285] з нав'язливою ідеєю виготовити скло, що не б'ється. Донченко змальовує магію хімічного досліду й поетично зображує його результат: «На стіл з глухим стуком упав невеличкий квадрат прозорого скла. Краї чотирикутника блищали холодним синьобузовим кольором. Світло каганця відбивалося на гранях, ламалося й дрижало на них самотнім язичком» [3, с.286].

Друзі Фарн і Бунке тішаються можливими перспективами, які дасть це скло, в уяві постає утопічна картина, на якій «нові будинки, про які тільки мріють... Хвили світла, сонця!» [3, с.287]. Однак мрії розбиваються об реальність: в Німеччині буває економічна криза, і «скляний король» Ернст Крюгер, якому Бунке запропонував свою технологію, воліє приховати її, а самого вченого, очевидно, знищити (піротехнік пропав безвісти після візиту до магната). Капіталіста автор зображує максимально огидним і корисливим: «У цьому старечому кістлявому тілі тлів ненажерний дух досвідченого грабіжника» [3, с.287]. Фарн згадує про свій переїзд до Радянського Союзу, де до вчених та інженерів ставляться з повагою, його самого шанують як пролетарського товариша, і він радий долучитися до побудови «металевого форпосту соціалізму, зоряної фортеці нової ери» [3, с.194]. Цей герой пізніше отримує власну романтичну історію, страждає від нерозділених почуттів до товаришки Саші, яку колись врятував від домагань п'яних робітників, але в результаті дівчина обирає передового інженера Матусевича і стає його дружиною.

Отже, у вставній історії в романі «Зоряна фортеця» наявні такі складові сюжету про скло: ідея

надміцного матеріалу, геніальний вчений, економічна криза в Німеччині, капіталістичний магнат, який приховує винахід і переслідує вченого, переїзд німця-комуніста до СРСР, а також пунктирно окреслена історія кохання до радянської дівчини.

У романі Дмитра Бузька «Кришталевий край» ця історія розгортається більш повноформатно і стає головною у творі. Він був опублікований у Харкові, в 1935 році, у видавництві «Держлітвидав», а повторно оприлюднений лише у 1959 році, в київському видавництві «Молодь», після реабілітації розстріляного в сталінські часи автора. Володимир Смирнів вважає «Кришталевий край» «типовим прикладом «фантастики близького прицілу» [4, с.144]. Роман є невеликим за обсягом: у першому виданні має 196 сторінок, у другому – 140, наближений, скоріше, до фантастичної повісті.

У центрі сюжету – доля талановитого німецького хіміка Фріца Грубера, який розплутав «нерозгадану таємницю будови скла» [1, с.14]. Учений має ознаки геніальності, письменник акцентує це, змальовуючи його роботу: «Тільки голова ще боліла. Як у лихоманці, ще тремтіла роздратована надмірним напруженням тонка мозкова тканина» [1, с.14], моменти наукового екстазу під час винаходу. Хімік знаходить спосіб утворення скла холодним способом, може керувати процесом його застигання за допомогою реактивів-катализаторів, що здешевлює виробництво. Твір має виразні риси наукового та виробничого жанрів, адже велика роль приділена поясненню властивостей і структури скла, його ролі «могутнього чинника нашої культури» в побуті, медицині, науці, електротехніці [1, с.17]. Лекції Грубера введені в текст як його розповіді нареченій Гретхен Клейнмюнцлі, а потім промисловцю Шварцбергу, що «фактично керував усіма скляними виробництвами своєї батьківщини» [1, с.21].

Як і в історії Олеся Донченка, в романі «Кришталевий край» розгортається конфлікт між бізнесовим підходом до виробництва скла в часи промислової кризи й науковим винаходом, по суті, протистояння «капіталістичної економіки» Німеччини та науки. Шварцберг відмовляє Груберу в підтримці, а згодом, відчувши конкуренцію, намагається прибрати його з дороги, запропоривши в клініку для божевільних під надуманим приводом. Для скляного магната вчені – це небезпечні мрійники. Дмитро Бузько раз у раз наголошує на всевладді капіталістів, які керують наукою: «Виходить, що його горді шукання, його висока наука, чиста і велична, як снігові вершини, тільки іграшка ринку, його крамниць, його хазяїв»

[1, с.26]. Визволившись із клініки за допомоги друзів і нареченої, Грубер втікає до Радянського Союзу, де, відповідно до ідеї автора, ставлення до вчених геть інакше: «Є ж на світі така країна, де не знають кризи, де кожний винахід зустрічають радо, де наука й учені у великій пошані» [1, с.69]. Працюючи на великому заводі на Донбасі, хімік може продовжити експерименти, відновлювати в пам'яті забуту формулу скляної технології.

Хоч «Кришталевий край» є науково-фантастичним романом, велику роль у ньому відіграють описи виробничих процесів на заводі, а також, у дусі 1930-х років – часу загостреної шпигуноманії в СРСР, – пригодницькі історії про диверсантів. Ознаки пригодницької прози спостерігаються в епізодах втечі Грубера з психлікарні в Берліні, полювання шпигунів за його нареченою з метою вбивства, викриття злочинної групи завербованих шкідників на заводі. У радянській країні формула скла з цивільної стає військовою: з нього виробляють невидимі літаки й танки, хоча автор приділяє увагу й розвитку колгоспного села, де спеціальна техніка будує для селян міцні і зручні зеленкуваті скляні дороги. У романі є й елементи любовної історії, навіть із мотивом любовного трикутника: німецький учений розриває стосунки з Гретхен, обмеженою «лялечкою», натомість відкриває серце радянській студентці-практикантці Валі Ковальовій, з якою разом вони працюють над винаходом. Історія цієї дівчини також покликана демонструвати переваги класового підходу до науки в СРСР: звичайні робітники на заводі можуть стати інженерами та дослідниками.

Власне, остання глава роману «Кришталеве місто» переводить оповідь у реєстр утопії – кришталевої доби в історії людства, про яку мріяв Грубер: «Скрізь скло-кришталі стало могутнім чинником величезного прогресу» [1, с.133]. Дмитро Бузько розставляє ідеологічні акценти: так, наукова конференція виробників скла відбувається в колосальному залі кришталевого палацу культури, а президія зроблена з величезного штучного рубіну «революційного» червоного кольору. Партійний діяч Діденко виголошує нудотно-пафосну промову, де славить «новий світ», який «...завоювали в жорстокій боротьбі трудящі під керівництвом Комуністичної партії...» [1, с.134]. Цей спіч по вінця насичений штампами радянської пропаганди про світ трудящих, керівну роль партії, добу комунізму, виголошується під звуки «Інтернаціоналу»: «Чуєш, сурми заграли?...» нагадували могутні акорди старим бійцям колишні бої» [1, с.134].

Володимир Смирнів точно схаарактеризував соцреалістичну ідеологічну тенденційність роману Дмитра Бузька, який «...не тільки підтримує постулати письменників-фантастів радянської України щодо декларування ідеологічних настанов режиму, але й виголошує їх настільки нав'язливо, що його «Кришталевий край» набуває ознак пропагандистського роману. Зокрема, читач не може не помітити ідей занепаду й продажності західного капіталізму, військової загрози від ворожих капіталістичних країн, обов'язку вченого й винахідника служити потребам радянської держави» [4, с.146]. Звісно, у «Кришталевому палаці» є цікаве сюжетне зерно – сам науковий винахід, мрія про величезну роль скла як нового матеріалу, виразний образ геніального хіміка; є сцени «екшену» із втечею Грубера з Німеччини, стеженням за шпигунами та їх викриттям на Донбасу, подорожжю Маргарити Клейнмюнцлі до СРСР, є навіть цікаві історичні спостереження над роллю «нової» жінки в комуністичній країні (так, на противагу золотокосії «лялечці» Гретхен, зацикленій на коханні та родинному гнізду з забезпеченим чоловіком, студентка Валя захоплена науковим пошуком, розумна й талановита, першою відкриває почуття Фріцеві, заперечуючи старі моральні приписи). Однак засилля нав'язливих ідеологічних штампів робить із роману Бузька жанровий покруч.

Роман Миколи Дашкієва «Кришталеві дороги» є, очевидно, творчим розвитком сюжету раніше згаданих творів. Якщо ні Олеся Донченка, ні Дмитра Бузька не можна зачислити до ряду провідних українських радянських фантастів (Донченко найбільше уславився творами для дітей та юнацтва, в футурист Бузько – кіносценаріями, пригодницькими, соціальними, історичними творами), то Дашкієв, безумовно, посідає важливу роль у розвитку науково-фантастичного жанру. Учителю фізики за освітою, він добре розбирався в новітніх здобутках науки від кібернетики до медицини, і ця зацікавленість знайшла відображення в його прозі.

Уже до появи «Кришталевих доріг» Микола Дашкієв видав романи й повісті «Торжество життя», «Загибель Уранії», «Зуби Дракона», «Володар Всесвіту», численні фантастичні оповідання (збірка «Галатея»). Роман «Кришталеві дороги» побачив світ у 1970 році у видавництві «Веселка» в Києві. Видання було кваліфіковано як повість, однак, на мій погляд, за обсягом матеріалу і розгалуженістю сюжету твір слід називати романом. Він належить до іншого періоду розви-

тку української радянської фантастики, на відміну від творів Олеси Донченка та Дмитра Бузька, написаних у 1930-х роках. Очевидно, що на цей роман вплинула політична доба хрущовської відлиги з більшою творчою свободою, у ньому представлені нові актуальні проблеми наукового пошуку, зокрема, стрімкий розвиток космічних технологій.

Головні елементи сюжету Бузька збережено і в Дашкієва: також маємо протистояння радянської і зарубіжної (капіталістичної) науки, геніальних учених і сміливі відкриття, німецького вченого, шпигунські та любовні мотиви, а найголовніше – ідею суперматеріалу, вогнетривкого скла, яке здатне змінити долю людства, утопічну мрію про кришталеві дороги. Сама назва твору натякає на перекличку з романом Дмитра Бузька (у романі Дашкієва новітній матеріал не є кришталем, а має дві назви: *кристамуліт* та *даймонсит*). Попри подібності до твору попередника, автор «Кришталевих доріг» розгортає в романі складне сюжетне плетиво, додає мотив двійництва: над винаходом одночасно працюють двоє вчених-конкурентів: українець Сергій Альошин з київського Інституту вогнетривів та німець Курт Гешке, найнятий американським концерном «Піттсбург плейт гласс К°».

Імовірно, Миколу Дашкієва захоплювала ідея паралельного шляху до одної ідеї в науці: у романі для прикладу він згадує винахідників телефону та вчених-ядерників, що зробили ті самі відкриття в один час. У «Кришталевих дорогах» звучить навіть ризикована як на 1970-ті роки ідея об'єднання радянської та американської хімічних лабораторій задля швидшого досягнення мети (щоправда, так і не зреалізована). Вона могла бути навіяна тимчасовим потеплінням у стосунках двох супердержав, прикладами співпраці в космічній галузі.

Прийом паралелізму в першій частині роману – на першому плані: Курт Гешке і Сергій Альошин у той самий час прагнуть винайти вогнетривкий матеріал, здатний витримати температуру Сонця, для «кожухів» космічних ракет. Однакові процеси відбуваються в їхніх лабораторіях у Піттсбурзі та Києві (старіючі помічники Пітер та Петро Іванович роблять однакову помилку, в матеріал випадково потрапляють, відповідно, муха та гудзик). Обидва вчені-хіміки мають однаковий вік, 35 років, однаковий сімейний статус холостяків, зациклені на науці. У фіналі обидва дослідники приходять до відкриття «кваркового резонанс-ефекту», однак автор підкреслює відмінності в долі цих відкриттів у США (ученого вбивають) і в СРСР (учений

стає героєм, винахід реалізують). Так, на сюжетному рівні проведена ідея протистояння двох систем у науці, капіталістичної та соціалістичної, звісно, з торжеством останньої.

Роман «Кришталеві дороги» має поліжанровий характер: можна побачити елементи не тільки наукової фантастики «близького прицілу», роману про науку, виробничого жанру, але й шпигунського, любовного, пригодницького, казки-притчі про кріпака-винахідника, є навіть елементи роману виховання та воєнної історії. Окремі епізоди відсилають до трагічних подій Другої світової війни, пов'язаних зі злочинами нацистів у селі Ліщинівка під час німецької окупації.

«Двоїстість» у сюжеті накладає відбиток і на жіночі образи: маємо двох подібних зовнішньо жінок: американську шпигунку Катрін Джеффсон та українську акторку Наталю Закатову. Що цікаво, романтичний інтерес до обох мають обидва чоловіки, які по чергово зустрічаються з цими жінками: і Курт Гешке, і Сергій Альошин. Яскраві, сильні за характером героїні своїми різними долями і вдачею підкреслюють також протистояння двох державних систем: Катрін мріє знайти нареченого з мільйоном доларів на рахунку, не цурається брудних спецоперацій під час поїздки до СРСР, але випадково гине під час стрілянини в Америці. Натомість Наталя щонайбільше прагне самореалізації, роздумує про своє призначення в мистецтві й шукає справжніх, глибоких стосунків із коханим чоловіком (у фіналі вона стає парою Сергія).

Імагологічна перспектива роману «Кришталеві дороги» складніша, порівняно з «Кришталевим краєм»: тут до протистояння Німеччини та СРСР додається третя сторона – капіталістична Америка, яка визискує талановитого німецького вченого і спонукає його до промислового шпигунства, загалом, Гешке вкрай критично сприймає американську дійність та національний характер. Попри це, у сюжеті роману Дашкієва іноземці виступають не тільки в ролі ворогів-диверсантів, але і як колеги, які працюють над тою самою науковою проблемою. Курт Гешке не є «плакатним» образом: його сумління мучають складні моральні проблеми нацистського минулого його батька Рудольфа, він прагне не вкрати радянську технологію, а зробити винахід самому, бо це справа честі; під кінець він мріє співпрацювати з радянським ученим і переїхати до СРСР, де його технологію оцінять належно. Контакти учених із різних країн розгорнуто показані під час зображення київського міжнародного наукового конгресу силікатників, де Сергій Альошин виступає гостинним

господарем, розважає візитерів у Києві і розкриває деякі секрети технологій іноземним науковцям (із дозволу керівника). Звісно, Дашкієв не уникає при цьому окремих стереотипів у зображенні німців та американців, відповідних до радянської пропаганди.

Віяння нового часу відлиги проявляються в показі конфлікту між двома поколіннями вчених в Інституті вогнетривів: старшого (покоління «війни», яке уособлює авторитарний директор Роман Гнатович) і молодшого, яке не звикло героїчно працювати на межі можливостей, втілюючи накази партії (Сергій Альошин та молодий академік у Космограді). Однак, воєнний досвід і революційна пильність директора Інституту стають у нагоді під час викриття банди диверсантів і шпигунів «Фенікс», тобто не оцінені у творі однозначно негативно.

По-новому зображені також органи безпеки: якщо в «Кришталевому краї» чекісти мають лише функцію знешкодження класових ворогів та шпигунів, то в романі Дашкієва вони виступають скоріше психологами й порадиниками героїв (до них звертаються із зізнаннями то юнак Віктор, то Наталя Закатова, а згодом уже й директор Інституту вогнетривів з проханням розслідувати крадіжки матеріалів і документів, убивство лаборанта), вони не стільки карають героїв, які заплуталися, скільки допомагають їм виплутатися зі складних життєвих обставин і відпускають на свободу, відкидають інсинуації стосовно морального обличчя Сергія Альошина. Образ головного героя також далекий від плакатності: він є сином репресованого, має історії з виключенням із комсомолу за бійки, проте це не заважає йому стати визначним радянським ученим.

«Кришталеві дороги», попри ідеологічні штампи, є все ж таки талановитим романом, де в повному форматі розгортається історія геніального відкриття вогнетривкого скла «кристамуліту», суголосна із пошуками радянської науки 1970-х, приходу молодого, більш вільного й відкритого до світу покоління дослідників.

Висновки. Фантастичні історії Олеся Донченка, Дмитра Бузька та Миколи Дашкієва є розвитком одного й того самого сюжету про винайдення скла з особливими властивостями, що здатне змінити цивілізацію й започаткувати нову добу. У трьох згаданих творах переплітаються політичні, наукові й виробничі проблеми, а у Бузька й Дашкієва також додані елементи шпигунського, пригодницького й любовного жанрів. Письменники демонструють конфлікт між «капіталістич-

ним» поглядом на науку та торжеством учених у Радянському Союзі. Важливу роль у всіх трьох текстах відіграють образи іноземців (німців, американців), їхнє зображення варіюється залежно від ідеологічних настанов доби: шпигуноманії й підготовки до війни у 1930-х роках, Холодної

війни в 1970-х. Використовуючи радянські пропагандистські штампи, автори «розчиняють» їх у жанрах масової літератури: фантастиці і пригодах, шпигунській та любовній історії, які обрамлюють центральний сюжет про геніальний винахід учених.

Список літератури:

1. Бузько Д. Кришталевий край. Науково-фантастичний роман. Київ: Молодь, 1959. 139 с.
2. Дашкієв М. Кришталеві дороги. Фантастична повість. Київ: Веселка, 1976. 372 с.
3. Донченко О. Зоряна фортеця. *Донченко О. Твори в 6 томах. Т. 1.* Київ: Молодь, 1956. С. 183–363.
4. Смирнів В. Українська фантастика: історичний і тематичний огляд; пер. з англ. Харків: Мачулін, 2019. 472 с.
5. Цимбал Я. У двадцяті – на машині часу. *Атом у запряжі. Фантастика 20-х років.* Київ: Темпора, 2017. С. 5–16.

Filonenko S. O. CRYSTAL DREAMS OF UKRAINIAN SOVIET SCIENCE FICTION (OLES DONCHENKO, DMYTRO BUZKO, MYKOLA DASHKIEV)

The article examines a recurring plot in Ukrainian Soviet science fiction from the 1930s to the 1970s, connected with the idea of inventing super-strong and inexpensive glass. The novels “Star Fortress” by Oles Donchenko, “Crystal Land” by Dmytro Buzko, and “Crystal Roads” by Mykola Dashkiev represent examples of the so-called “close-range science fiction,” which corresponded to the principles of socialist realism. Key components of the “superglass” plot include the image of a brilliant scientist, the invention of a supermaterial, a conflict with the capitalist economy that persecutes the scientist, their arrival in the Soviet Union, the confrontation between two state systems, as well as elements of spy and romance subplots. In Oles Donchenko’s novel “Star Fortress”, the story of the glass invention serves as an interstitial chapter, explicating the past of the German engineer Hans Farn, who is involved in the construction of the Magnitogorsk Metallurgical Combine. Dmytro Buzko’s novel “Crystal Land” demonstrates distinct features of industrialism: the German scientist Fritz Gruber, facing persecution from industrial tycoons, emigrates to the USSR to freely conduct scientific experiments aimed at strengthening the economic and defensive power of this country, which prospectively emerges as a “crystal” utopia. The novels by Donchenko and Buzko reflect the industrialization trends in Soviet society during the Stalinist era, when science fiction was captivated by the image of technological inventions and supermaterials capable of providing the communist state with an advantage over the rest of the world on the eve of a new world war. Mykola Dashkiev’s novel “Crystal Roads” unfolds the preceding plotlines into a complex narrative of the young Soviet scientist Sergei Alyoshin’s search for a new material – a heat-resistant coating for spacecraft hulls – in parallel with the German researcher Kurt Geschke, who is working on the same problem within an American corporation. The novel reflects the political trends of the Cold War, yet demonstrates greater creative freedom in depicting scientific progress in the 1970s. The aforementioned three works combine the prescriptions of socialist realism and clichés of Soviet propaganda with elements of genre (popular) fiction.

Key words: popular fiction, Ukrainian literature, genre, plot, literary history, science fiction, supermaterial, glass, scientist, socialist realism, ideology, propaganda.